

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ

Ю.В. Стороженко

Криворізький державний педагогічний університет, uliya737@ukr.net

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Н.М. Макаренко

Вступ. Глибокі соціально-економічні та духовні зрушення, що відбуваються в сучасній Україні, складність і багатогранність функціонування суспільства, зростання його системних змін обумовлюють гостру потребу розвитку потенціалу соціального інтелекту особистості, особливо, коли мова йде про ранній юнацький вік, адже для старшокласників питання соціалізації, поведінки, подальшого самовизначення є актуальними, а рівень розвитку соціального інтелекту, як відомо, забезпечує певний рівень існування в соціумі і, як наслідок, виявляється в рівні сформованості соціальної компетентності.

Особистість з високим соціальним інтелектом отримує максимальну кількість інформації про поведінку людини, розуміє мову вербального спілкування, висловлює швидко та чітко судження, успішно прогнозує реакції інших індивідів, виявляє далекоглядність у взаємостосунках. Вони, як правило, відрізняються психологічною витривалістю, здатністю приймати самостійні рішення навіть в екстремальних ситуаціях і, при цьому, не бояться зробити помилку або потерпіти невдачу. У цьому зв'язку виняткового значення набуває вивчення процесу формування соціального інтелекту на етапі раннього юнацького віку, що обумовлює актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку соціального інтелекту особистості, і зокрема у період її становлення, є однією із найбільш важливих у психології; їй присвячено чисельні дослідження вітчизняних (Ю. Ємельянов, Д. Люсин, Д. Ушаков та ін.) і зарубіжних авторів (Г. Айзенк, Г. Оллпорт, Е. Торндайк, Т. Харріс та ін.).

Термін «соціальний інтелект» був введений у психологію Е. Торндайком у 1920 році для позначення «далекоглядності у міжособистісних стосунках». Надалі це поняття набуло додаткових інтерпретацій. У 1937 році Г. Оллпорт пов'язав соціальний інтелект із здатністю висловлювати швидкі, майже автоматичні судження про людей, прогнозувати найбільш вірогідні реакції людини. Соціальний інтелект, на думку Г. Оллпорта, – це особливий «соціальний дар», що забезпечує комфортність у взаєминах із людьми і продуктом якого є соціальне пристосування, а не глибина розуміння [5, с. 4].

Більш широкий підхід до інтерпретації поняття «соціальний інтелект» означений у дослідженнях Г. Айзенка, який розглядає його як системне утворення, що інтегрує різні рівні прояву інтелекту: IQ, особистість, мотивація, соціальна адаптація. У 60-х роках ХХ ст. Дж. Гілфорд, на підставі складної моделі структури інтелекту, пов'язує поняття «соціальний інтелект» із системою здібностей людини до розуміння і прогнозування поведінки людей у різних життєвих ситуаціях, розпізнавання намірів, почуттів та емоційних станів особистості за невербальною і вербальною експресією.

У вітчизняній психології поняття «соціальний інтелект» було введено Ю. Ємельяновим. Проблема соціального інтелекту у вітчизняній психології розглядалася під кутом розуміння людини людиною (О. Бодальов), соціального мислення (К. Абульханова-Славська), міжособистісної взаємодії (М. Обозов). Проблему взаємозв'язку понять соціального та емоційного інтелекту вивчали викладачі кафедри загальної та вікової психології Криворізького державного педагогічного університету Н. Макаренко, С. Прахова.

Соціальний інтелект, на думку Д. Люсіної, складна структура, у площині якої виокремлюють кілька аспектів: комунікативно-особистісний потенціал, характеристики самосвідомості, соціальна перцепція, енергетичний потенціал. Індивідуально-особистісний характер виявлення соціального інтелекту відображає подвійну обумовленість даної властивості людини, що проявляється у її функціях

(пізнавально-оцінній, комунікативно-ціннісній та рефлексійно-корегувальній) [3, с. 21].

Стає зрозумілим, що соціальний інтелект є одним з найважливіших компонентів життєдіяльності людини (особливо старшокласника), що надає можливість розуміти самого себе, забезпечує вірне трактування вчинків людей, їх вербальних і невербальних реакцій, виступає у якості важливої когнітивної складової в структурі комунікативних здібностей особистості.

Рання юність – це період, коли людина може пройти шлях від невпевненого, непослідовного підлітка, який вважає себе дорослим, до дійсної дорослості. Саме у цей час виникає проблема вибору життєвих цінностей. Юність потребує формування внутрішньої позиції стосовно себе: «Хто я такий?», «Ким я повинен бути?»; стосовно інших, а також до моральних цінностей.

Даний віковий період відзначається виходом особистості на якісно нову соціальну позицію, в якій реально формується свідоме ставлення до себе як до члена суспільства. Протягом юнацького віку особистість досягає високого рівня інтелектуального розвитку, збагачує ментальний досвід, уперше масштабно розглядає свій внутрішній світ, свою індивідуальність, формує цілісний Я-образ, самовизначається у життєвих і професійних планах.

Соціальний інтелект активно розвивається саме у період ранньої юності. При цьому старшокласники вже здатні зважувати зовнішні і внутрішні обставини, що дозволяє приймати досить усвідомлені рішення. Чим більш зрілим у інтелектуальному і соціальному планах є старшокласник, тим більше його прагнень спрямовано у майбутнє, тим більше у нього формується мотиваційних установок, пов'язаних із наміченими перспективами життя.

Розвиток соціального інтелекту особистості, особливо когнітивного компоненту, спрямований на оволодіння психологічними основами перцептивних процесів:

- емоційними – зорієнтованими на усвідомлення ролі міжособистісних

процесів у життєдіяльності;

- операціональними – спрямованими на вдосконалення навичок адекватної міжособистісної взаємодії, оволодіння різними техніками спілкування;
- особистісними – визначають потребу у самопізнанні та самоаналізі особистісних рис і власної вербальної/невербальної поведінки [4, с. 188].

Технологія конструктивного розвитку соціального інтелекту особистості запропонована Д. Люсіною та складається з наступних етапів:

- 1) отримання нової інформації про себе та особливості власної взаємодії з іншими людьми;
- 2) усвідомлення та аналіз уявлень про себе та свою поведінку;
- 3) оволодіння новими формами пізнання поведінки та регулювання міжособистісної взаємодії;
- 4) закріплення позитивного досвіду в умовних, а пізніше – в реальних ситуаціях взаємодії;
- 5) набуття досвіду інтерпретації змісту ситуацій спільної діяльності та вибору відповідних стратегій поведінки [4, с. 189].

Багатоплановість структури соціального інтелекту та різновекторність можливостей діагностичного інструментарію обумовлюють доречність звуження пошукових інтересів до вивчення окремих вимірів феномену соціального інтелекту. Задля уточнення психологічних особливостей вимірів соціального інтелекту старшокласників нами у процесі дослідження були обрані методики: «Методика асертивності» (В. Шпалінський, К. Помазан) та «Діагностика перцептивно-інтерактивної компетентності» (Н. Фетискин).

Аналіз даних засвідчує домінування у вибірковій сукупності респондентів ситуативно-асертивних моделей поведінки (75,6% респондентів), що означає спроможність юнаків конкретно і рішуче декларувати свої потреби, бажання і ставлення до інших людей без порушення їх прав, що в цілому сприяє оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації, проте потребує систематичної

психологічної підтримки, спонукання зі сторони дорослих. Впевнену поведінку означили лише 15,2% школярів раннього юнацького віку. Найменш вираженими у поведінці старшокласників виявилися пасивні моделі поведінки (менше 10,1%).

Перцептивно-інтерактивна компетентність як один із вимірів соціального інтелекту знаходиться на низькому рівні вияву (більше 90% респондентів), а рівень виявлення юнаками тенденції до взаємопізнання є на високому рівні (близько 50% респондентів), що засвідчує адекватність оцінювання старшокласниками особливостей партнерів по взаємодії. Інші виміри перцептивно-інтерактивної компетентності виявляються юнаками на середньому рівні освоєння.

У цілому, рівень перцептивно-інтерактивної компетентності як виміру соціального інтелекту школярів раннього юнацького віку підтверджують суперечливий характер особистісного становлення старшокласників: на фоні низького рівня загальної перцептивно-інтерактивної компетентності їм притаманний відносно високий рівень виявлення соціальної автономності та прагнення до взаємопізнання, що ускладнює взаєморозуміння між партнерами.

На жаль, міжособистісне спілкування юнаків за стінами навчальних закладів все більше опосередковано сучасними цифровими технологіями, що призводить до зменшення безпосередньої міжособистісної взаємодії, спричиняє відсутність накопиченого досвіду пізнання іншої людини і, як наслідок, різке зниження загального рівня розвитку соціального інтелекту, внаслідок чого спостерігається погана соціальна адаптація.

Висновки. Виходячи з визначення соціального інтелекту, можна передбачити, що корисним було б навчитися розвивати його для покращення взаємодії з оточуючим суспільством. Але кожна людина є не схожою на іншу, а тому вимагає індивідуального підходу. У юнацькому віці, наприклад, в першу чергу важливі гендерні відмінності, адже у юнаків формуються компетенції в вербальному спілкуванні, в той час як у дівчат спостерігається тенденція до зростання перцепції

і невербальної експресії, що дозволяє їм правильніше оцінювати стан співрозмовника.

До ефективних методів підвищення рівня соціального інтелекту можна віднести тренінги, рольові ігри, програвання проблемних ситуацій, аналіз фільмів та відеосюжетів, техніку емпатійного слухання, вправи, спрямовані на розвиток невербальних засобів спілкування.

Щодо порад, які можна застосовувати щодня при безпосередньому спілкуванні, наведемо такі:

1. Зверніть увагу на невербальні засоби спілкування, здебільшого вони є неконтрольованими, а тому здатні повідомити більше прихованої інформації, ніж слова.

2. Перегляньте незнайомий фільм без звуку, спробуйте вгадати почуття, а потім перевірте себе.

3. Вивчіть власні засоби невербального спілкування, які рухи та емоції супроводжують внутрішні стани та почуття.

4. Відпрацюйте вербальні навички з тими, хто готовий слухати. Можна записувати на диктофон власні промови і працювати над недоліками мовлення.

5. Важливим є аналіз емоцій. Спробуйте зрозуміти, що вплинуло на виникнення того чи іншого емоційного стану, що може викликати більш гостру реакцію або дозволить її згасити. Заздалегідь продумайте стратегії позбавлення від якихось емоцій, які мають згубний вплив.

6.

Література:

1. Макаренко Н. М., Прахова С. А. Формування емоційного інтелекту як необхідної компетенції на шляху соціалізації дитини. PSYCHOLOGICAL JOURNAL. Volume 6. Issue 2. 2020. С.134-142 URL : <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/issue/view/34>

2. Полный энциклопедический справочник / под. ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. Санкт-Петербург : Еврознак, 2007. 896 с.

3. Современные представления об социальном интеллекте. *Социальный интеллект.*

Теория, измерение, исследования / под ред. Д. В. Люсина. Москва, 2004. 374 с.

4. Социальный интеллект : теория, измерения, исследования. под. ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. Москва, 2004. 212 с.

5. G. W. Allport Personality: A psychological interpretation. New York, 1937. 516 с.